

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1
Yıl/Year: 2023, s. 189-206
DOI: 10.33399/biibfad.1266768
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 17/03/2023 Kabul/ Accepted: 26/05/2023

İç Kontrol Sisteminin COSO İç Kontrol Modeli ile İncelenmesi ve Finansal Performans Üzerine Etkisi: Katılım Bankalarında Bir Araştırma*

Examination of the Internal Control System with The COSO Internal Control Model and Its Effect on Financial Performance: A Research on Participation Banks

Bekir ELMAS**
Mehtab ÇELİK***
Ersin KORKMAZ****

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin incelenmesi, iç kontrol sistemi ile finansal performans arasındaki ilişkinin ve iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, katılım bankası çalışanlarına iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik bir anket uygulanmıştır. Ayrıca bankaların 2022 yılına ait finansal tablolarından aktif kârlılık ve öz sermaye kârlılık oranları hesaplanmıştır. SPSS 26 programı ile veriler analiz edilmiş ve araştırma sonucunda katılım bankalarında iç kontrol sistemi ve her bir bileşenin uygulanma seviyelerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, aktif kârlılık ile iç kontrol sistemi ve izleme bileşeni arasında orta düzeyde ve pozitif; diğer bileşenler arasında ise düşük seviyede ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca öz sermaye kârlılığı ile iç kontrol sistemi ve tüm bileşenleri arasında orta düzeyde ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak iç kontrol sistemi ve her bir bileşenin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç kontrol sistemi, katılım bankacılığı, finansal performans, COSO

JEL Kodları: M40, M41, M42.

* Bu çalışma Prof. Dr. Bekir ELMAS danışmanlığında Mehtab ÇELİK tarafından 2023 yılında tamamlanan “Katılım Bankalarında İç Kontrol Sisteminin COSO İç Kontrol Modeli ile İncelenmesi ve Finansal Performansa Etkisi Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, belmas@atauni.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2094-2180>

*** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, celikmehtap92@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8441-6278>

**** Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sağlık Yönetimi Bölümü, ekorkmaz@erzincan.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

Abstract

This study aims to examine the effectiveness of the internal control system in participation banks operating in Turkey, to reveal the relationship between the internal control system and financial performance and whether the internal control system has an effect on financial performance. In this context, a survey was conducted on participation bank employees in order to measure the effectiveness of the internal control system. In addition, return on assets and return on equity were calculated from the financial statements of banks for 2022. The data obtained were analyzed with the SPSS 26.00 program. As a result of the research, it was determined that the level of implementation of the internal control system and each component in participation banks is at a medium level. On the other hand, a moderate and positive relationship was found between the return on assets and the internal control system and monitoring component, and a low and positive relationship between the other components. In addition, it has been observed that there is a moderate and positive relationship between the return on equity and the internal control system and all its components. Finally, it has been determined that the internal control system and each component have a positive effect on both the return on assets and the return on equity of participation banks.

Keywords: Internal control system, participation banking, financial performance, COSO

JEL Codes: M40, M41, M42.

1. GİRİŞ

Faiz hassasiyeti, bazı tasarruf sahiplerinin tasarruflarını faiz odaklı işleyen mevcut finansal sistemde değerlendirememelerine ve sonuç olarak önemli miktarda finansal varlığın atıl durumda kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca teknoloji ve iletişim kanallarının gelişmesiyle birlikte, dünyada finansal anlamda sınırların kalkması, İslam ülkeleri arasında sermaye hareketlerini artıracak ve bu ülkeler arasında ticari ve finansal anlamda iş birliğini gerçekleştirecek alternatif finansal kuruluşlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla hem atıl durumda bulunan ve ekonomiye kazandırılmayan birikimlerin toplumsal bir talebi ortaya çıkarması, hem de uluslararası alanda alternatif finansal kuruluşlara ihtiyaç duyulması, faizsiz bankacılık diye adlandırılan ve İslami finans anlayışına göre işleyen katılım bankacılığının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Görüldüğü üzere bu bankacılık sistemi gerek toplumsal gerekse küresel ihtiyaçları gidermek amacıyla ortaya çıkmış ve faaliyette buldukları ülkelerde reel sektörü desteklemek, kayıt dışı ekonomiyi önlemek, rekabeti artırmak ve finansal sürdürülebilirliği sağlamak gibi makro düzeyde sayılabilecek önemli roller üstlenmektedir.

Türkiye’de de katılım bankacılığının yukarıda sayılan benzer gerekçe ve roller çerçevesinde gelişerek son yıllarda bankacılık sektöründeki payını giderek artırdığı söylenebilir. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)’nin yayımladığı raporlara veya katılım bankalarının yayımladıkları faaliyet raporlarına bakıldığında, bankaların sayısı, aktif büyüklükleri ve çalışan sayısı gibi önemli hususlarda yıllar itibariyle sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte gerek 11. Kalkınma Planı’nda, gerekse TKBB’nin yapmış olduğu çeşitli çalışmalarda katılım bankacılığının gelecek yıllarda payını daha da artıracığı ve bankacılık sektöründe önemli bir noktaya geleceği öngörülmektedir. Bu denli önem arz eden katılım bankalarından beklenen katkının sağlanabilmesi, önemli ölçüde bankaların risk yönetim politikalarına, finansal performanslarına, bir başka ifadeyle bu süreçleri kapsayan etkin bir iç kontrol sisteminin varlığına bağlıdır.

Bankaların daha çok nakit veya nakde dönüştürülebilir varlıklara sahip olması, özellikle kurumsal risk yönetimi, risk odaklı yönetim ve denetim politikalarının güvenilir ve istikrarlı bir çalışma ortamını sağlayacak şekilde bankalarda oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, bankalarda etkin bir iç kontrol sisteminin uygulanması, mevcut veya olası riskleri asgari seviyeye indirerek, söz konusu risklerin yönetilebilmesine ilişkin kontrol faaliyetlerinin geliştirilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bankaların finansal veya finansal olmayan konularda daha güvenilir raporlama yapabilmelerine engel olabilecek hatalı, hileli veya

usulsüz işlem sayısını azaltarak iç denetim ve dış denetim süreçlerinin etkinliğini de artıracaktır.

Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması durumunda bankalara sağlayacağı tüm bu katkıların, bankaların finansal performans göstergeleri üzerinde de etkili olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu kapsamda, bankalarda finansal ve finansal olmayan faaliyetlerin makul bir güvence altına alınması, yapılan işlemlerin banka mevzuatı ve politikaları çerçevesinde yürütülerek etkinliğin ve verimliliğin yükseltilmesi, çalışanların görev ve sorumluluklarını hangi düzeyde yerine getirdiklerinin sürekli olarak izlenmesi ve risklerin henüz ortaya çıkmadan yönetilebilmesi amacıyla yönetsel bir araç olarak geliştirilen iç kontrol sisteminin incelenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca bu sistemin etkin bir şekilde uygulanması durumunda, bankaların finansal göstergeleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi de üzerinde durulması gereken önemli konular arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin incelenmesi, iç kontrol sistemi ile finansal performans arasındaki ilişkisi ve iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, katılım bankası çalışanlarına iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik bir anket uygulanmış ve bankaların kârlılık oranları ile birlikte analize tabi tutularak sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Committee of Sponsoring Organizations (COSO)’nun yapmış olduğu tanıma göre iç kontrol, *“bir kuruluşun yönetim kurulu, üst yönetimi ve diğer çalışanları tarafından faaliyetlerin etkinliği ve verimliliğine, mali raporların güvenilirliğine, kanunlara ve yasal düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirildiğine dair makul güvence sağlamak için tasarlanan bir süreçtir”* (Committee of Sponsoring Organizations [COSO], 1994: 13). COSO komitesi 1992 yılında yayımladığı raporda, iç kontrolün kapsamına mali olmayan raporlamayı da eklemiştir (COSO, 2013: 1). COSO’ya göre etkin bir iç kontrol sistemi, ancak birbirleri ile ilişkili olan beş bileşenin mevcut bulunmasıyla sağlanabilmektedir. Bu bileşenlerin uygulanması, kurumdan kuruma ve yönetim felsefesine göre farklılık gösterebilmektedir (Cika, 2017: 89). COSO çerçevesinde iç kontrol sisteminin bileşenleri aşağıda kısaca açıklanmıştır (Chen, Dong, Han ve Zhou, 2017: 344).

Kontrol ortamı, COSO iç kontrol modelinde iç kontrol sisteminin temelini oluşturan bileşendir (Whittington ve Pany, 2001: 24). Kurumda kontrol bilinci oluşturularak çalışanları etkisi altına aldığı için, iş yapış şekli olarak da ifade edilebilmektedir (Güner, 2010: 191). Risk değerlendirme, işletmenin amaçlarına ulaşmaya çalışırken karşılaşılabileceği risklerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve bu risklere karşı alınması gereken tedbirlerin uygulamaya konulması sürecidir (Badara ve Saidin, 2013: 19). Kontrol faaliyetleri, işletme yönetiminin hazırladığı politika ve prosedürlerle desteklenmiş, doğru bir şekilde uygulandığında maruz kalınabilecek riskleri mümkün mertebe önleyen yöntemlerdir (Whittington ve Pany, 2001: 32). Bilgi ve iletişim ile gerek kurum içi gerekse kurum dışı kişilerin ihtiyaç duyduğu bilgilerin doğru ve zamanlı bir şekilde paylaşılması amaçlanmaktadır (Ceyhan ve Apan, 2014: 183). Son olarak izleme bileşeni ise, iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için ne tür önlemlerin alınması gerektiği gibi hususları kapsar (Moeller, 2009: 47). Söz konusu bileşenlerin fonksiyonlarının yerine getirilmesi, şirket kaynaklarının etkili ve verimli kullanımını, faaliyetlerin mevzuat ve politikalara uygunluğunu, finansal bilgilerin güvenilirliğinin sağlanmasını, kısaca etkin işleyen bir iç kontrol sistemini oluşturacaktır. Bu

durum da hata ve hile olasılıklarını ve işletme giderlerini azaltarak, şirketlerin kârlılıklarının artmasını ve piyasa değerlerinin yükselmesini sağlamaktadır. (Hatunoğlu, Koca ve Kılı, 2012: 186).

Tüm sektörlerde olduğu gibi azaltılması gereken risk faktörlerine karşı hassas olan bankacılık sektörü için de iç kontrolün etkinliği, finansal performans açısından önemli bir unsurdur. Özellikle, bankacılık sisteminin ülkelerin finansal istikrarı ve ekonomik büyümesi üzerinde önemli düzeyde rol oynayan Türkiye gibi banka temelli ekonomilerde, bankacılık sektörünün etkinliği için iç kontrol sisteminin varlığı daha fazla önem arz etmektedir.

3. LİTERATÜR

Bu kısımda bankacılık sektöründe iç kontrol sisteminin etkinliğini, iç kontrol sistemi ile finansal performans arasındaki ilişkiyi ele alan ve araştırmanın amacına yakın olduğu düşünülen çalışmalardan bazılarına yer verilmiştir.

Salehi, Shiri ve Ehsanpour (2013), İran bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Bank Mellat özelinde iç kontrol sisteminin etkinliğini anket yöntemi ile araştırmışlardır. Sonuç olarak, iç kontrol sisteminin hile ve hataların önlenmesinde etkin bir rol oynadığı görülmüştür.

Dineshkumar ve Kogulacumar (2013), Sri Lanka Telekom işletmesinde işletme performansı üzerinde iç kontrol unsurlarının etkisini incelemiştir. İç kontrol sistemi ve finansal performans verileri korelasyon ve SWOT analizi ile değerlendirilmiş ve iç kontrol sistemi ile işletme performansı arasında güçlü ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Ayagre, Appiah-Gyamerah ve Nartey (2014), Gana bankacılık sektöründe iç kontrol sisteminin etkinliğini anket yöntemi ile araştırmıştır. Sonuç olarak, iç kontrol sistemi bileşenlerinden kontrol ortamı ve izleme unsurlarının etkin bir şekilde uygulandığı ortaya konulmuştur.

Ejoh ve Ejom (2014), Nijerya'da bir yüksek eğitim kurumunda iç kontrol faaliyetleri ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. İç kontrol sisteminin etkinliği anket yöntemi ile ölçülürken, finansal performans likidite, hesap verebilirlik ve raporlama ile temsil edilmiştir. Araştırma sonucunda işletme performansı ile iç kontrol faaliyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Collins (2014), Kenya'daki finans kuruluşlarında iç kontrol sistemleri ile finansal performans arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan analizler neticesinde, iç kontrol sistemi unsurları ile finansal performans arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Gül ve Kaban (2015), Türkiye'de faaliyet gösteren bir bankanın müfettişlerin, iç kontrol sistemi ve iç denetim ile ilgili düşüncelerini anket yöntemi ile ele almışlardır. Araştırma sonucunda, iç kontrol sistemi ve iç denetim sistemlerinin birbiri ile kısmen uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Siddique, Ullah, Hossain, Islam ve Talukder (2015), Bangladeş'te faaliyet gösteren bankalarda anket yöntemi ile iç kontrol faaliyetlerinin etkinliğini incelemişlerdir. Sonuç olarak, iç kontrol faaliyetlerinde iyileşmenin olduğu ve iç kontrol personelinin daha yetkin kişilerden oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Channar, Khan ve Shakri (2015), etkin bir iç kontrol sisteminin aktif kârlılığı ve öz kaynak kârlılığı ile ilişkisini Hindistan'da bankalar özelinde araştırmışlardır. Elde edilen veriler, korelasyon ve ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, iç kontrol sisteminin

etkinliğinin en yüksek özel bankalarda, en düşük ise katılım bankalarında olduğunu göstermiştir. Ayrıca etkin bir iç kontrol sistemi ile finansal performansı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Erdoğan (2016), iç kontrol sistemi bileşenlerinin işletmelerin aktif kârlılığı, brüt kâr marjı ve aktif devir hızı üzerindeki etkisini ortaya koymak için Antalya'da beş yıldızlı konaklama işletmelerine yönelik bir çalışma yapmıştır. Araştırma sonucunda, iç kontrol sistemi unsurları ile finansal performans arasında pozitif bir ilişkinin ve iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Asiligwa ve Rennox (2017), Kenya'daki bankaların öz sermaye kârlılıkları üzerinde iç kontrol sisteminin etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen veriler regresyon analizi ile analiz edilmiş ve iç kontrol sistemi bileşenlerinin bankaların öz sermaye kârlılıkları üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.

Kabuye, Kato, Akugizibwe ve Bugambiro (2019), Uganda'daki süper marketlerin iç kontrol sistemi ve işletme sermayesi yönetiminin finansal performansları üzerine etkisini incelemişlerdir. Yapılan analizler neticesinde, iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Odek ve Okoth (2019), Kenya'da dağıtım şirketlerinin iç kontrol sistemlerinin şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkisini anket yöntemi ve çeşitli finansal verileri kullanarak belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak, iç kontrol sistemi bileşenleri ile finansal performans arasında negatif bir ilişkinin ve bir bütün olarak iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Korga ve Aslanoğlu (2020), COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin bankaların risk yönetimi üzerinde bir etkisinin olup olmadığını bir bankanın çalışanlarına yaptığı anket ile belirlemeyi amaçlamıştır. Anket verileri SPSS programı kullanılarak analiz edilmiş, risk değerlendirme ve kontrol faaliyetleri bileşenlerinin risk yönetimi üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kanca (2020), Türkiye'de kurumsal yönetim endeksindeki şirketlerde iç kontrol sisteminin finansal performans üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, iç kontrol sistemi ile piyasa esaslı finansal göstergeler arasında pozitif ancak zayıf; muhasebe esaslı kârlılık göstergeleri arasında ise pozitif ve güçlü bir ilişki ve etkin bir iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Hanoon, Khalid, Rapani, Aljaway ve Waeli (2021) çalışmalarında, Irak bankacılık sektöründe iç kontrol bileşenlerinin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Elde edilen veriler, YEM kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, iç kontrolün tüm bileşenlerinin öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

İbrahim (2022), Irak'ta faaliyet gösteren kamu, özel ticari ve katılım bankalarının finansal performansları üzerinde iç kontrol sisteminin etkili olup olmadığını araştırmıştır. Anket yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen veriler faktör analizi, korelasyon ve regresyon yöntemleri ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, ele alınan bankalarda iç kontrol sisteminin tüm bileşenlerinin finansal performansı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Literatüre bakıldığında, genel olarak elde edilen sonuçlar, iç kontrol sisteminin finansal performansı artırdığı yönündedir. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarında etkin bir iç kontrol sisteminin varlığının, bankaların finansal performansları

üzerinde bir etkisinin olup olmadığını konu edinen bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin incelenmesi, iç kontrol sistemi ile finansal performans arasındaki ilişkinin ve iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Çalışmada, “katılım bankalarının iç kontrol sistemi ve bileşenleri ile bankaların finansal performansları arasında bir ilişki var mı?” ve “iç kontrol sistemi finansal performansı etkiliyor mu?” sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorulardan yola çıkarak araştırmanın modeli ve hipotezleri konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan desteklenerek oluşturulmuştur. Araştırma modeli ve hipotezleri verilmeden önce araştırmada bağımlı değişken olarak kullanılan aktif kârlılık ve öz sermaye kârlılık oranlarına ilişkin aşağıda kısaca bilgi verilmiştir.

Aktif kârlılık oranı, şirketlerin varlıklarını etkin kullanıp kullanmadığını, bir diğer ifadeyle varlıklarından elde edilen getiriyi ifade eden bu oran (Elmas, 2017: 142), literatürde (Hall ve Weiss 1967; Channar vd. 2015; Erdoğan 2016; Kanca 2020) en sık kullanılan finansal başarı ölçüsü olarak ele alınmaktadır (Al-Matari, Al-Swidi ve Fadzil, 2014: 28). Öz sermaye kârlılık oranı, birim öz kaynak başına ne kadar kâr elde edildiğini ve aynı zamanda şirket ortaklarının yatırımlarının ne kadarlık getiri sağladığını gösteren bir orandır (Şıklar, 2004: 264). Öz sermaye kârlılığı literatürde (Channar vd. 2015; Asiligwa ve Renox 2017; Kabuye vd. 2019; Kanca 2020; Hanoon vd. 2021) sıklıkla kullanılan bir orandır.

Literatürde şirketlerin finansal performanslarını ölçmek için kullanılan birçok gösterge bulunmaktadır. Bu göstergeler, muhasebe esaslı ve piyasa esaslı göstergeler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Kanca, 2020: 89). Bu çalışmada ele alınan bankalar piyasada işlem görmedikleri için yalnızca muhasebe esaslı göstergeler kullanılabilmiştir. Bu göstergelerden de aktif kârlılık ve öz sermaye kârlılığı ölçüt olarak ele alınmıştır. Bunun nedeni ise, güvenilir bilgi ve kurumsal yapıya bu iki göstergenin daha hızlı yanıt vereceğinin düşünülmesidir. Nitekim literatür kısmında ele alınan birçok çalışmada, iç kontrol ve finansal performans ilişkisi bu göstergeler kullanılarak incelenmiştir.

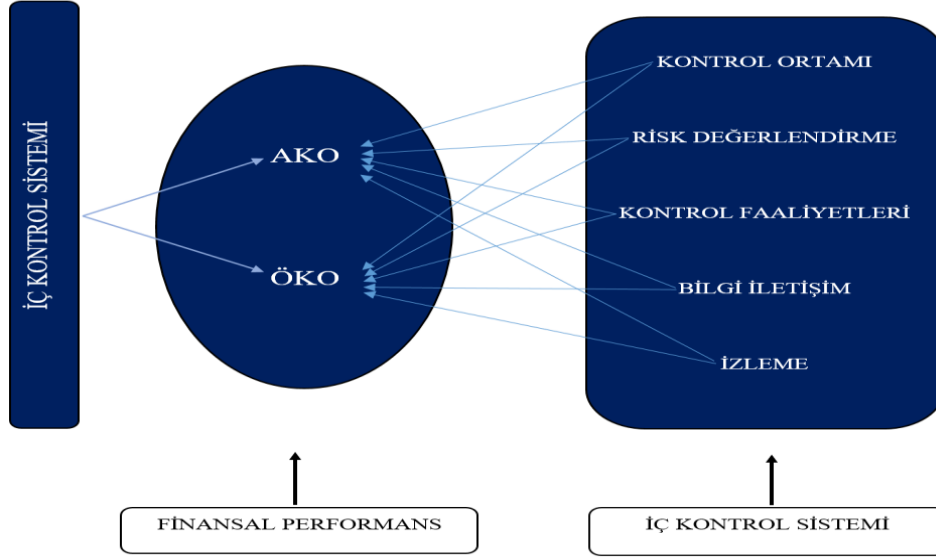
Çalışma kapsamında kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Açıklamalar
AKO	Dönem Kârı/ Toplam Varlık
ÖKO	Dönem Kârı/ Öz Sermaye
Bağımsız Değişkenler	Açıklamalar
İKS	İç Kontrol Sistemi
KO	Kontrol Ortamı
RD	Risk Değerlendirme
KF	Kontrol Faaliyetleri
Bİ	Bilgi ve İletişim
İ	İzleme

Yapılan literatür incelemesi sonucunda genel olarak ulaşılan yargının, iç kontrol sistemi etkinliği ile finansal performansın ilişkili olduğu ve aynı zamanda iç kontrol sistemi etkinliğinin finansal performansı pozitif olarak etkilediği yönündedir. Bu çerçevede oluşturulan araştırma modeli ve geliştirilen hipotezler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler:

- H₁: İç kontrol sistemi ile aktif kârlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.*
- H₂: İç kontrol sistemi bileşenleri ile aktif kârlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.*
- H₃: İç kontrol sistemi ile öz sermaye kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.*
- H₄: İç kontrol sistemi bileşenleri ile öz sermaye kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.*
- H₅: İç kontrol sisteminin aktif kârlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.*
- H₆: İç kontrol sistemi bileşenlerinin aktif kârlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.*
- H₇: İç kontrol sisteminin öz sermaye kârlılığı üzerinde anlamlı etkisi vardır.*
- H₈: İç kontrol sistemi bileşenlerinin öz sermaye kârlılığı üzerinde anlamlı etkisi vardır.*

4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının çalışanları oluşturmaktadır. Bu bankalarda çalışan toplam personel sayısı 16.838’dir. Bu sayı, bankaların Mart 2022 tarihli faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Örneklemin evreni temsil edebilmesi için tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış ve toplamda 376 çalışanın araştırmaya katılması beklenmiştir. Bu sayının hesaplanmasında,

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N - 1)d^2 + PQZ^2} \quad (1)$$

biçimindeki örneklem hesaplama formülünden yararlanılmıştır. Bu formüldeki, n = Örnek kütle büyüklüğü, N = Ana kütle hacmi, P = Evrendeki X’in gözlenme oranı, Q = Evrendeki X’in gözlenmeme oranı (1 - P), Z = % (1 - α) düzeyinde Z test değeri, α = Önem düzeyi, d = Hata (tolerans) payıdır (Naing, Winn ve Rusli, 2006: 13).

Araştırmada iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçmek için kullanılan anket, Çiğdem (2018), Kara (2018), Hermanson, Smith ve Stephens (2012)'in çalışmalarından ve COSO (2013) "İç Kontrol: Bütünleşik Çerçeve Raporu"ndan alınmıştır. Anket formu tüm çalışanlara yüz yüze ve çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırma sonunda toplamda 503 kişiden geçerli geri dönüş alınabilmektedir.

Araştırmanın ikinci veri setini oluşturan katılım bankalarının aktif kârlılığı oranı ile öz sermaye kârlılığı oranı, bankaların 2022 yılı Haziran döneminde yayımlanmış oldukları faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Anketlerden ve bankaların faaliyet raporlarından elde edilen veriler, frekans ve ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmada anket yöntemi kullanıldığı için etik kurul izni, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliği'nden 09.09.2022 tarihli, 251 Karar No ve E.88656144-000-2200271181 Sayılı Etik Kurul Onayı ile alınmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Güvenilirlik Analizi ve Normallik Testi

Cronbach's Alpha katsayısı kullanılarak anket formunun güvenilirliği hesaplanmış ve 0,963 olarak bulunmuştur. Bu değer, anketin yüksek düzeyde güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Akgül ve Çevik, 2003: 435). Normallik testinde verilerin çarpıklık-basıklık katsayılarının +2 ile -2 aralığında olması, verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2003). Yapılan normallik testi sonucunda, verilerin normal dağıldığı görülmüştür.

5.2. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan banka çalışanlarına ilişkin demografik özellikler Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Demografik Bilgiler

Demografik Özellik		N	%
Cinsiyet	Kadın	250	49.7
	Erkek	253	50.3
	Toplam	503	100
Yaş	30 ve altı	78	15.5
	31-39	143	28.4
	40-49	206	41.0
	50 ve üzeri	76	15.1
	Toplam	503	100
Eğitim durumu	Ön lisans	50	9.9
	Lisans	150	29.8
	Yüksek lisans	241	47.9
	Doktora	62	12.3
	Toplam	503	100
Kurumdaki çalışma süresi	5 yıl ve altı	140	27.8
	6-10 yıl	205	40.8
	11-15 yıl	91	18.1
	16 yıl ve üzeri	67	13.3
	Toplam	503	100
Kurumdaki pozisyon	Yönetici/müdür	62	12.3
	Bireysel müşteri temsilcisi	103	20.5
	KOBİ sorumlusu	88	17.5
	Uzman/uzman yardımcısı	84	16.7
	Gişe görevlisi	166	33.0
	Toplam	503	100

Tablo 2'ye bakıldığında, çalışmada yer alan 503 kişinin %50,3'ünün erkek çalışanlardan oluştuğu, katılımcıların büyük çoğunluğunun %41,0 oranıyla 40-49 yaş aralığında olduğu ve çalışanların eğitim düzeyine bakıldığında %47,9'unun yüksek lisans derecesine sahip olduğu

görülmektedir. Çalışanların %40,8'inin ise çalıştıkları kurumlarda 6 ile 10 yıl arasında görev yaptıkları ve %33'ünün gişe görevlisi olarak çalıştığı tespit edilmiştir.

5.3. COSO Modeli İç Kontrol Sistemine İlişkin Bulgular

İç kontrol sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik ifadelerle verilen puanların değerlendirilmesinde kullanılacak olan aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı hesaplanmıştır. Aritmetik ortalamalar için puan aralığı, aralıkların eşit olduğu varsayımı altında $0,80$ oranında hesaplanmıştır (Puan Aralığı = (En Yüksek Değer - En Düşük Değer) / 5 = (5-1) / 5 = 0,80). Aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 3'te verilmiştir (Kaplanoğlu, 2014: 273).

Tablo 3: Aritmetik Ortalamaların Değerlendirilme Aralığı

Katılım Düzeyi	Puan Aralığı	İç Kontrol Sistemi Etkinliği
1. Kesinlikle Katılmıyorum	1.00-1.80	Çok az seviyede
2. Katılmıyorum	1.81-2.60	Az seviyede
3. Kararsızım	2.61-3.40	Orta seviyede
4. Katılıyorum	3.41-4.20	Yüksek seviyede
5. Kesinlikle Katılıyorum	4.21-5.00	Çok yüksek seviyede

Aşağıdaki Tablo 4'te genel olarak iç kontrol sisteminin ve bileşenlerinin etkinliğine yönelik elde edilen puan ortalamalarına yer verilmiştir.

Tablo 4: İç Kontrol Sistemi ve Bileşenleri Ortalamaları

Bileşenler	Ortalama	Standart Sapma
Kontrol ortam	3.16	1.046
Risk değerlendirme	3.08	1.183
Kontrol faaliyetleri	3.19	1.158
Bilgi ve iletişim	3.20	1.149
İzleme	3.20	1.176
İç Kontrol Sisteminin Etkinliği	3.16	0.829

Tablo 4'e bakıldığında, katılım bankalarının iç kontrol sistemi etkinliğinin ve bileşenlerinin genel ortalamasının aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı tablosuna göre orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

5.4. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Bir veri setine faktör analizini yapabilmek için ilk önce Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi (Küresellik Testi) yapılmalıdır. (Kalaycı, 2010: 322). KMO katsayısı ve Bartlett Testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

KMO değeri		0.967
Bartlett's Küresellik Testi	Ki-Kare	20103.86
	df	861
	p	0.000

Tablo 5'te görüldüğü üzere KMO değeri 0,967; Bartlett's Testi ise $p=0,000$ olarak gerçekleşmiştir. KMO değerinin 0,70'ten yüksek olması örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olduğunu; $p<0,05$ olması araştırma sonuçlarından anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2007: 22). Bu sonuçlar çerçevesinde faktör analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Faktör Analizi sonuçları

İfadeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
KO1	0.849				
KO10	0.782				
KO5	0.778				
KO6	0.773				
KO13	0.767				
KO9	0.766				
KO7	0.765				
KO11	0.763				
KO2	0.756				
KO4	0.744				
KO14	0.742				
KO12	0.736				
KO8	0.734				
KO3	0.733				
B1		0.898			
B7		0.838			
B2		0.833			
B8		0.832			
B5		0.831			
B4		0.825			
B6		0.812			
B3		0.809			
RD1			0.884		
RD3			0.832		
RD8			0.817		
RD5			0.813		
RD4			0.813		
RD2			0.810		
RD6			0.808		
RD7			0.806		
İ1				0.880	
İ4				0.811	
İ6				0.810	
İ2				0.808	
İ5				0.789	
İ3				0.785	
KF1					0.868
KF5					0.812
KF2					0.808
KF6					0.789
KF3					0.784
KF4					0.781
Açıklanan Varyans (%)	22.317	14.895	14.620	10.978	10.727
Açıklanan Toplam Varyans (%)			73.536		
Cronbach's Alpha (%)	0.964	0.954	0.930	0.957	0.938

Tablo 6'da görüldüğü gibi 42 ifade, beş faktör şeklinde gruplanmıştır. Beş faktörün açıkladıkları toplam varyans %73,536'dır. Bu oranın %40-%60 aralığında olması yeterli görülmektedir (Tavşancıl, 2014: 48). Bu beş faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı toplam varyanslar sırasıyla %22,317; %14,895; %14,620; %10,978; %10,727'dir. Ayrıca bu faktörlerin güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0,964; 0,954; 0,930; 0,957 ve 0,938 şeklinde olup, faktörlerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Faktörlerin isimlendirmeleri faktörün

içeriğindeki ifadeler ve literatürdeki benzer çalışmalar dikkate alınarak sırasıyla *kontrol ortamı, bilgi ve iletişim, risk değerlendirme, izleme ve kontrol faaliyetleri* ismi verilmiştir.

5.5. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

İç kontrol sistemi ve bileşenleri değişkenleri ile aktif kârlılık oranı ve öz sermaye kârlılık oranı değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	AKO	ÖKO	KO	RD	KF	Bİ	İ	İKS
AKO	1							
ÖKO	0.830**	1						
KO	0.231**	0.400**	1					
RD	0.282**	0.362**	0.485**	1				
KF	0.268**	0.338**	0.466**	0.337**	1			
Bİ	0.275**	0.328**	0.445**	0.334**	0.335**	1		
İ	0.315**	0.372**	0.494**	0.341**	0.386**	0.343**	1	
İKS	0.364**	0.496**	0.863**	0.701**	0.654**	0.679**	0.671**	1

**p<0,01 anlamlılık düzeyinde değişkenler arası ilişki (2-tailed)

Tablo 7 incelendiğinde, %1 anlamlılık düzeyinde iç kontrol sistemi ile AKO ve ÖKO arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki belirlenmiştir. AKO bağımlı değişkeni ile KO, RD, KF ve Bİ bileşenleri arasında düşük ve pozitif yönlü; İ bileşeni ile orta ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca ÖKO bağımlı değişkeni ile KO, RD, KF, Bİ ve İ bileşenleri arasında orta ve pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu sonuçlar, araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin reddedilemediğini göstermektedir.

5.6. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

İç kontrol sistemi ve bileşenlerinin aktif kârlılık oranı ve öz sermaye kârlılık oranı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8’e bakıldığında, Model 1, iç kontrol sisteminin aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Model 1’e ait R² değeri, aktif kârlılığın %13,2 oranında iç kontrol sistemi tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Model 2 ise, iç kontrol sisteminin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Bu modele ait R² değeri, öz sermaye kârlılığının %24,6 oranında iç kontrol sistemi tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Model 3, kontrol ortamının aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Modelin R² değeri, aktif kârlılığının %5,3 oranında kontrol ortamı tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Model 4, kontrol ortamının öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Model 4’e ait R² değeri, kontrol ortamının öz sermaye kârlılığını %16 oranında açıkladığını belirtmektedir. Risk değerlendirme bileşeninin aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik kurulan Model 5’e ait R² değeri, aktif kârlılığın %7,9 oranında risk değerlendirme bileşeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Model 6, risk değerlendirme bileşeninin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Bu modele ait R² değeri, risk değerlendirme bileşeninin öz sermaye kârlılığını %13,1 oranında açıkladığını göstermektedir. Model 7, kontrol faaliyetleri bileşeninin aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Modele ait R² değerine bakıldığında, aktif kârlılığının %7,2 oranında kontrol faaliyetleri tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Kontrol faaliyetleri bileşeninin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik kurulan Model 8’e ait R² değeri, kontrol faaliyetlerinin öz sermaye kârlılığını %11,4 oranında açıkladığını belirtmektedir. Bilgi ve

iletişim bileşeninin aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik kurulan Model 9'a ait bulgular değerlendirildiğinde R² değeri, bağımsız değişken olan bilgi ve iletişim bileşeninin bağımlı değişken olan aktif kârlılığı %7,5 oranında açıkladığını göstermektedir. Katılım bankalarında bilgi ve iletişim bileşeninin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik kurulan Model 10'a ilişkin bulgular değerlendirildiğinde R² değerinin, öz sermaye kârlılığının %10,8 oranında bilgi ve iletişim değişkeni tarafından açıklandığını ifade ettiği görülmektedir.

Tablo 8: Regresyon Analizi Sonuçları

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 1	Sabit	0.008	0.132	11.568	0.000	76.324	0.000
	İKS	0.002		8.736	0.000		
Model 2	Sabit	0.086	0.246	8.386	0.000	163.670	0.000
	İKS	0.040		12.793	0.000		
Model 3	Sabit	0.011	0.053	18.728	0.000	28.182	0.000
	KO	0.001		5.309	0.000		
Model 4	Sabit	0.133	0.160	15.119	0.000	95.289	0.000
	KO	0.026		9.762	0.000		
Model 5	Sabit	0.011	0.079	21.390	0.000	43.185	0.000
	RD	0.001		6.572	0.000		
Model 6	Sabit	0.150	0.131	19.269	0.000	75.610	0.000
	RD	0.021		8.695	0.000		
Model 7	Sabit	0.011	0.072	20.171	0.000	38.736	0.000
	KF	0.001		6.226	0.000		
Model 8	Sabit	0.151	0.114	18.198	0.000	64.445	0.000
	KF	0.020		8.028	0.000		
Model 9	Sabit	0.011	0.075	19.865	0.000	40.882	0.000
	Bİ	0.001		6.394	0.000		
Model 10	Sabit	0.152	0.108	18.150	0.000	60.393	0.000
	Bİ	0.019		7.771	0.000		
Model 11	Sabit	0.010	0.099	19.768	0.000	55.009	0.000
	İ	0.001		7.417	0.000		
Model 12	Sabit	0.146	0.138	18.000	0.000	80.501	0.000
	İ	0.021		8.972	0.000		

İzleme bileşeninin aktif kârlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik kurulan Model 11'e ait R² değeri ise, izleme bileşeninin aktif kârlılığını %9,9 oranında açıkladığını göstermektedir. Son olarak Model 12, katılım bankalarında izleme bileşeninin öz sermaye kârlılığı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik modeli ifade etmektedir. Modele ait R² değerine bakıldığında, öz sermaye kârlılığının %13,8 oranında izleme bileşeni tarafından açıklandığı tespit edilmiştir.

Özetle kurulan tüm modellerin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu (p=0.000<0,05); ayrıca iç kontrol sistemi ve COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin katılım bankalarının aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir.

6. SONUÇ

Uluslararası alanda ortaya çıkan ve küresel ölçekte etkisini gösteren hileli finansal raporlama, muhasebe skandalları ve suiistimallerin, gerek işletmeleri gerekse dış paydaşları zarara uğratarak çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya getirdiği görülmüştür. Bu durum, tüm işletmelerde her geçen gün önemi giderek artan şeffaflık, hesap verebilirlik, kurumsallaşma ve etkinlik gibi ilkelere duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu tür ihtiyaçları giderebilmek amacıyla, işletmelerin hedefleri ile örtüşen ve dinamik bir yapıya sahip olan, yönetsel bir araç olarak iç kontrol modelleri geliştirilmiştir. Bu modeller arasında birçok çalışmaya konu olan COSO modeli dikkat çekmektedir.

Katılım bankalarında parasal işlemlerin odak noktası olması, dijital ürünlerin yaygın olarak kullanılması, bankalara özgü sistematik ve sistematik olmayan risklerin ve finansal ürün çeşitliliğinin giderek artması gibi unsurlar, bu bankalarda etkin bir iç kontrol sistemini gerekli kılmaktadır. Ayrıca katılım bankalarının ekonominin önemli bir parçası olması gerçeğinden hareketle, bu kurumlarda etik ilkelere, ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve bankaların kendi iç işleyiş kurallarına uyum seviyesinin oldukça yüksek olması gerekir. Bununla birlikte her işletmede olduğu gibi katılım bankalarında da finansal performans başarısının temel bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Finansal açıdan sürdürülebilir bir başarının sağlanabilmesi, etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin incelenmesi, iç kontrol sistemi ile finansal performans arasındaki ilişkinin ve iç kontrol sisteminin finansal performans üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amacıyla yapılan bu araştırmanın sonuçları aşağıda genel olarak sunulmuştur.

Katılım bankalarında kontrol ortamı bileşeninin uygulanma düzeyinin orta seviyede olduğu; iç kontrol sistemine yönelik uygulamaların üst yönetim tarafından desteklendiği ve kurum çalışanlarının da iç kontrol sistemi kapsamında geliştirilen uygulamaları daha hızlı benimseyerek hayata geçirmelerine yönelik çeşitli faaliyetlerde buldukları belirlenmiştir. Ancak elde edilen ortalamaların çok yüksek çıkmaması, bu desteğin arzu edilen seviyelerde olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca katılım bankalarında verilen görevlerin takip edilmesini sağlayacak etkin şekilde çalışan bir sistemin olmadığı ve sunulan hizmetlere ilişkin zaman akış çizelgesi ve yapıma yönteminin belli bir standart çevresinde yürütülmediği de dikkat çekmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında bankaların iş yoğunluğu önemli bir etken olabilir.

Kontrol ortamı ile katılım bankalarının aktif kârlılığı arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü, öz sermaye kârlılığı arasında ise orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol ortamının katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Erdoğan (2016), Asiligwa ve Rennox (2017), Kabuye vd. (2019), Kanca (2020), Hanoon vd. (2021)’nin çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Risk değerlendirme bileşenine ilişkin faaliyetlerin katılım bankalarında genel olarak orta düzeyde uygulandığı gerek yönetsel gerekse operasyonel faaliyetlerin bankaların stratejik plan ve performans programları çerçevesinde belirlenen amaç ve hedefleri ile mümkün mertebe uyumlu bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca katılım bankalarında kurumsal risk yönetimine ilişkin kurumun yaklaşımının ve maruz kalabileceği risklere yönelik geliştirilen üst düzey politikalarının yer aldığı risk strateji belgesinin tüm çalışanlar ile yeterince paylaşılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Risk değerlendirme sürecinin çok etkin bir şekilde yürütülememesine ilişkin sonuçların ortaya çıkmasında, ağırlıklı olarak faiz riski, kur riski, enflasyon riski, piyasa riski gibi sistematik risklerin araştırmanın yapıldığı dönem itibarıyla önem derecelerinin yüksek olması ve risk yönetim birimlerinin bu tür risklerin yönetilmesi noktasında gerekli aksiyonları geliştirememeleri gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte kredi riski, likidite riski gibi sistematik olmayan risklerin de çok etkin bir şekilde yönetilemediği söylenebilir. Ayrıca ekonomik göstergelerdeki ani dalgalanmalarla birlikte belirsizliğin artmasının, bankaların kurumsal risk yönetiminden ziyade, kriz yönetimine ağırlık vermelerine neden olduğu da ifade edilebilir.

Risk değerlendirme bileşeni ile aktif kârlılığı arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü, öz sermaye kârlılığı arasında ise orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca risk değerlendirmenin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz

sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Asiligwa ve Rennox (2017), Kanca (2020), Hanoon vd. (2021)'nin çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanında Odek ve Okoth (2019) çalışmalarında, risk değerlendirmenin finansal performans üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Katılım bankalarında kontrol faaliyetlerinin uygulanma düzeyinin de orta seviyelerde olduğu tespit edilmekle birlikte, bilgi sistemleri çerçevesinde yürütülen işlemler için çalışanlara gerekli yetkilendirmenin yapıldığı, yetkisiz erişime mümkün mertebe izin verilmediği belirlenmiştir. Diğer bir husus ise, katılım bankalarında işlemlerin standardize edilerek bir işin kim tarafından, ne şekilde, hangi yetki ve sorumluluk çerçevesinde yerine getirileceği, ne tür kontrol faaliyetlerinin uygulanacağı belirlenmiştir. Ancak bu uygulamaların, kontrol faaliyetleri başlığı altında ele alınan diğer unsurlara göre en düşük ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kontrol faaliyetleri bileşeni ile aktif kârlılığı arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü, öz sermaye kârlılığı arasında ise orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kontrol faaliyetlerinin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Asiligwa ve Rennox (2017), Kanca (2020), Hanoon vd. (2021)'nin çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşıldığı; Odek ve Okoth (2019)'un çalışmalarında ise kontrol faaliyetlerinin finansal performans üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür.

Bilgi ve iletişim bileşenine ilişkin faaliyetlerin genel olarak orta düzeyde uygulandığı ve kullanılan bilgi iletişim sistemlerinin gerek iç paydaşların gerekse dış paydaşların tavsiye ve şikâyetlerini bildirmesi için uygun zemini kısmen de olsa oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılım bankalarında kullanılan bilgi sistemlerinin, kurumun amaç ve hedeflerine ulaşmasında ve üretilen bilgilerin izlenerek değerlendirilmesi noktasında çok yüksek olmasa da katkı sağladığı belirlenmiştir.

Bilgi ve iletişim bileşeni ile aktif kârlılığı arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü, öz sermaye kârlılığı arasında ise orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bilgi ve iletişim bileşeninin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Asiligwa ve Rennox (2017), Kanca (2020), Hanoon vd. (2021)'nin çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ancak Odek ve Okoth (2019) çalışmalarında, bilgi ve iletişim unsurunun finansal performans üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Katılım bankalarında izleme bileşeninin uygulanma düzeyinin orta seviyelerde olduğu ve kurumlarda iç kontrol sisteminin etkin olup olmadığı yönünde makul güvence veren iç denetimin hazırlanmış olduğu denetim raporlarında belirtilen hususların dikkate alındığı tespit edilmiştir. Ayrıca sürekli izleme faaliyetlerinin kısmen de olsa uygulandığı görülmüştür. Bu kapsamda katılım bankalarında çeşitli dijital bankacılık uygulamalarının mevcut olduğu görülmekle birlikte, bu tür uygulamaların çok etkin bir şekilde kullanılmadığı söylenebilir.

İzleme bileşeni ile katılım bankalarının aktif kârlılığı ve öz sermaye kârlılığı arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu, ayrıca izleme bileşeninin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Asiligwa ve Rennox (2017), Kanca (2020), Hanoon vd. (2021)'nin çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılım bankalarında bir bütün olarak iç kontrol sisteminin orta düzeyde etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İç kontrol sistemi ile katılım bankalarının aktif kârlılığı ve öz sermaye kârlılığı arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca iç

kontrol sisteminin katılım bankalarının hem aktif kârlılığı hem de öz sermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu da tespit edilmiştir. Channar vd. (2015), Erdoğan (2016), Asiligwa ve Rennox (2017), Kanca (2020) ve Hanoon vd. (2021)'nin çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Literatürde bankaların kârlılığının belirleyicileri, banka yönetiminin alacağı kararlara bağlı olarak ortaya çıkan sonuçların içsel belirleyiciler ve genel ekonomik değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan sonuçların ise dışsal belirleyiciler şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde katılım bankalarının kârlılığının belirleyicileri olarak enflasyon, faiz oranı, büyüme gibi genel ekonomik değişkenlerin, içsel değişkenlere göre daha etkili olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada içsel bir belirleyici olarak yalnızca iç kontrol sistemi ele alınmıştır. Dolayısıyla dışsal belirleyicilerin de katılım bankalarının finansal performansları üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılabilir.

Katılım bankalarında iç kontrol sisteminin farkındalığının artırılması, gelişen teknolojiye hızlı bir şekilde cevap verecek yapıda bir iç kontrol modelinin oluşturulması ve e- iç kontrol gibi dijital yazılımların kullanımının yaygınlaştırılması önerilebilir. Ayrıca iç denetim birimlerinin üst yönetime sunmuş olduğu denetim raporlarında üzerinde durulan konular üst yönetim tarafından dikkate alınmalı ve dış denetim raporlarında kurumun iç kontrol sistemi ile ilgili yapılan değerlendirmeler göz önünde bulundurulmalıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışmaya ilişkin etik kurul izni, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliği'nden 09.09.2022 tarihli, 251 Karar No ve E.88656144-000-2200271181 Sayılı Etik Kurul Onayı ile alınmıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinden dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akgül, A. & Çevik, O. (2003). İstatistiksel analiz teknikleri. 3.baskı. Ankara: Emek Ofset.
- Al-Matari, E.M., Al-Swidi A.K., & Fadzil, F.H. (2014). The measurements of firm performance's dimensions. *Asian Journal of Finance and Accounting*, 6(1), 24-49.
- Asiligwa, Mr., & Rennox, G. (2017). The effect of internal controls on the financial performance of commercial banks in Kenya. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 8(3), 92-105.
- Ayagre, P., Appiah-Gyamerah I., & Nartey J. (2014). The effectiveness of internal control systems of banks: The case of Ghanaian Banks. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(2), 377-389.
- Badara, M.S., & Saidin S.Z. (2013). Impact of the effective internal control system on the internal audit effectiveness at local government level. *Journal of Social and Development Sciences*, 4(1), 16-23.
- Ceyhan, İ.F., & Apan, M. (2014). COSO İç Kontrol Modeli'nin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi: Bir hastane uygulaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 179-198.

- Channar, Z. A., Khan, M., & Shakri, I.H. (2015). Internal control effectiveness & its relationship with financial performance. *IBT Journal of Business Studies (Formerly Journal of Management & Social Sciences)*, 11(2), 92-107.
- Chen H., Dong W., Han H., & Zhou N. (2017). Comprehensive and quantitative internal control index: construction, validation, and impact. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 49(2), 337-377.
- Cika, N. (2017). An analysis of practices of internal controls in small and medium enterprises in Albania. *Journal of Accounting and Management*, 7(3), 87-97.
- Collins, O. O. (2014). Effect of internal control on financial performance of micro-finance institutions in Kisumu Central Constituency, Kenya. *Scholarly Journal of Scientific Research and Essay (SJSRE)*, 3(10), 139-155.
- COSO (1994). Internal control-integrated framework. New Jersey: American Institute of Certified Public Accountants.
- COSO (2013). Internal control-integrated framework executive summary. American Institute of Certified Public Accountants.
- Çiğdem, C.F. (2018). *İç Kontrol Sisteminin Kurumsal Yönetim Üzerindeki Etkileri: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerde Uygulama* (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dineshkumar, S., & Kogalacumar, P. (2013). Internal control system and its impact on the performance of the Sri Lanka Telecom limited in Jaffna District. *International Journal of Advanced Computer Technology*, 2(6), 56-64.
- Ejoh, N., & Ejom, P. (2014). The impact of internal control activities on financial performance of tertiary institutions in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(16), 133-143.
- Elmas, B., (2017). Finansal analiz uygulamaları. 1.baskı. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2016). *Konaklama İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Değerlendirilmesi ve İşletme Performansı İlişkisi: Bir Uygulama* (Yayınlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- George, D., & Mallery, P. (2003). SPSS for windows step by step: a simple guide and reference 11.0 update. 4.edition. Boston: Allyn& Bacon.
- Gül, M., & Kaban, İ. (2015). Bankalarda iç kontrol- iç denetim ilişkisi ve bir uygulama. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 15 (45), 89-112.
- Güner, F. (2010). Kontrol ortamının değerlendirilmesi: Bir kamu idaresinde uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 189-198.
- Hall, M., & Weiss, L. (1967). Firm size and profitability. *The Review of Economics and Statistics*, 49 (3), 319-331.
- Hanoon, R. N., Khalid, A.B., Rapani, H.A., Aljajawy, T.M., & Waeli, A.J., (2021). The impact of internal control components on the financial performance, in the Iraqi banking sector. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 27(3), 2517- 2529.
- Hatunoğlu, Z., Koca, N., & Kılı, M. (2012). İç kontrolün muhasebe sistemindeki hata ve hilelerin önlenmesindeki rolü üzerine bir alan çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(20), 169-189.

- Hermanson, D.R., Smith, J.L., & Stephens, N.M. (2012). How effective are organizations' internal controls? Insights into specific internal control elements. *Current Issues in Auditing*, 6(1), 31-50.
- Ibrahim, K.I. (2022). *The role of internal control in improving the financial performance of banks*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa University, Graduate Education Institute.
- Kabuye, F., Kato, J., Akugizibwe, I., & Bugambiro, N. (2019). Internal control systems, working capital management and financial performance of supermarkets. *Cogent Business & Management*, 6 (1), 1-18.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. 5.baskı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanca, S. (2020). *İç kontrol sistemi ile kurumsal yönetim ilkelerinin finansal performansa etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplanoglu, E. (2014). Muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentileri: Manisa ili araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 265-284.
- Kara, M. (2018). *Kalite yönetim sistemleri ile iç kontrol sistemi uygulamaları arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi ve bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korga, S., & Aslanoglu, S. (2020). İç kontrol sisteminin unsurları ile risk yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20(60), 95-116.
- Moeller, R. R. (2009). *Brink's modern internal auditing*. 7. Edition. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Naing, L., Winn, T., & Rusli, B.N. (2006). Practical issues in calculating the sample size for prevalence studies. *Archives of Orofacial Sciences*, 1, 9-14.
- Odek, R., & Okoth, E. (2019). Effect of internal control systems on financial performance of distribution companies in Kenya. *Research Journal of Finance and Accounting*, 10(20), 11-32.
- Salehi, M., Shiri, M. M., & Ehsanpour, F. (2013). Effectiveness of internal control in the banking sector: Evidence from Bank Mellat, Iran. *The IUP Journal of Bank Management*, X(1), 1-12.
- Siddique, M.M., Ullah, M.S., Hossain, M.M., Islam, S.N., & Talukder, A.K. (2015). Review internal control and compliance of banks- 2014. *BankingReview Series 2015*, 4, 191-238.
- Şıklar, İ. (2004). *Finansal ekonomi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S., & Ullman, J.B. (2007). *Using multivariate statistics*. 5.edition. Boston: MA: Pearson.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. 5. baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Whittington, O. R., & Pany, K. (2001). *Principles of auditing and other assurance services*. 13.edition. New York: Irwin/McGraw- Hill.

Examination of the Internal Control System with the COSO Internal Control Model and Its Effect on Financial Performance: A Research in Participation Banks

Extended Abstract

Aim: This study aims to examine the effectiveness of the internal control system in participation banks operating in Turkey, to reveal the relationship between the internal control system and financial performance and whether the internal control system affects financial performance.

Method(s): Research universe consists of employees of 6 participation banks operating in Turkey. The total number of personnel working in these banks is 16,838. The Stratified Sampling Method was used in the study. This method requires at least 376 employees to participate in the research. In the research, the survey method was preferred to measure the effectiveness of the internal control system and the survey form was applied to all employees face-to-face and online. At the end of the research, valid feedback was received from 503 people in total. The return on assets and return on equity ratios of participation banks, which constitute the second data set of the research, were obtained from the activity reports published by the banks in June 2022. The obtained data were analyzed using The SPSS 26 program, besides descriptive statistics such as frequency and mean, factor analysis, correlation analysis and regression analysis.

Findings: As a result of the research, it has been determined that the level of implementation of the internal control system and each component separately in participation banks is moderate. However, there is a low and positive relationship between the return on assets and control environment, risk assessment, control activities, information and communication components; a moderate and positive relationship was found between the monitoring component and the internal control system. In addition, it has been observed that there is a moderate and positive relationship between the return on equity and the internal control system and all its components. Finally, it has been determined that the internal control system and each component have a positive effect on both the return on assets and the return on equity of participation banks.

Conclusion and Discussion: It can be recommended to increase the awareness of the internal control system in participation banks, to create an internal control model that will respond quickly to the developing technology, and to expand the use of digital software such as e-internal control. In addition, more attention should be paid to each component of the internal control system, particularly the risk assessment component. The evaluations presented in the reports of the internal audit and external audit units regarding the internal control system should also be taken into account.